

KERİM

Beyrut 1404/1984, s. 277-279; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil*, Beyrut 1410/1990, III, 182; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Beyrut 1967; Bennâ, *İt-hâfû fuzalâ'l-l-beşer* (nşr: Ali Muhammed ed-Debbâ'), Kahire 1359, s. 321.

BEKİR TOPALOĞLU

KERİM HAN ZEND

(کریم خان زند)

(ö. 1193/1779)

İran'da hüküm süren
Zend hânedanının kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1751-1779).

Babası, Lurlar'a bağlı Zend kabilesinin Zend-i Begile koluna mensup İnâk Han'dır. Yetişmesi ve kabilenin başına geçmesine kadarki hayatı hakkında bilgi yoktur. Afşarlar tarafından anayurtları olan Zağros dağlık bölgesindeki Hemedan'la İsfahan arasında bulunan Melâyir civarından Kuzey Horasan'daki Ebîverd'e sürülen Zendler, Nâdir Şah'ın öldürülmesinin ardından Kerim Han'ın liderliği ele aldığı sıralarda eski yerlerine dönmüşlerdir.

Başlangıçta Kerim Han ilk karşısına çıkan Bahtiyâriler'le anlaşmış ve İsfahan şehrinde Vali Ebû'l-Feth ve Bahtiyârî Ali Merdan Han ile üçlü bir yönetim kurmuştu. Safevî hânedanına mensup sekiz yaşındaki Ebû Tûrâb'ın III. İsmâil Şah adıyla tahta çıkarılmasını destekleyen Kerim Han üçlü yönetimin bir kumandanı olarak Hemedan'ı zaptetti ve Tahran'a doğru ilerledi. Ancak bu sırada Ali Merdan Han'ın yaptıkları antlaşmaya aykırı davranması üzerine 1751 yılının Ocak ayında İsfahan'a dönerek duruma hâkim oldu. Arkasından da yanında yer alan III. İsmâil'e vekâleten yönetimin başına geçti; Zend ileri gelenlerini çeşitli idarî kademelere tayin ederek "vekil" unvanıyla Fars ve İrâk-ı Acem bölgelerinin kontrolünü ele geçirdi.

Kerim Han'ın önüne çıkan ikinci rakip Kaçarlar'dır. İlk defa onları Esterâbâd'da kuşattığı zaman yardımlarına gelen müttetikleri yüzünden geri çekilmek zorunda kalmıştı. O sıralarda Azerbaycan'daki Galzay Afgan lideri Âzâd Han'ın topladığı güçlerle bölgeyi hâkimiyeti altına almaya başlaması Kerim Han için yeni bir tehdit oluşturdu; onlarla yaptığı iki çatışmada yenilerek zor durumda kaldı. Âzâd Han'ın Urmiye'ye dönmесinin ardından Kerim Han'ın İran'da duruma hâkim olabilmesi için önündeki tek engeli teşkil eden Kaçarlar'ı devre dışı bırakması gerekiyordu.

Kerim Han Fars bölgesini kontrolünde tutarken rakibi Kaçar Muhammed Hasan Han da Mâzenderan ve Gilân'da hâkimiyet kurmuştu. Kerim Han Kaçarlar'a karşı harekete geçtiyse de arka arkaya iki ağır yenilgiye uğradı ve Şiraz'a geri dönmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Kaçarlar İsfahan'a girdiler ve oradan da Şiraz'a doğru ilerlediler. Ancak Azerbaycan tarafında Âzâd Han'ın harekete geçtiğini duyunca tekrar İsfahan'a yöneltiler ve Urmiye'de yaptıkları savaşla Âzâd Han'ın hâkimiyetine son verdiler. Kerim Han onların bu mücadelesinden faydalanarak Şiraz'da otoritesini kuvvetlendirmeye çalıştı. 1758 Martında Kaçar Muhammed Hasan Han bir defa daha Şiraz'ı kuşatma altına aldı. Ancak Kerim Han erzak bakımından iyi hazırlık görmüştü ve ayrıca kaleden yapılan hurûc hareketleri Kaçarlar'ı zor durumda bırakıyordu. Kaçar ordusundaki Özbek ve Afgan askerlerinin ayaklanması ise kuşatmanın sonunu getirdi.

1758 yılında Kerim Han'ın ordusu bu defa Kaçarlar'ı ağır bir yenilgiye uğrattı ve Muhammed Hasan Han öldürülerek başı Tahran'a gönderildi. Safevî Hükümdarı III. İsmâil'i tekrar kendi yanına alan Kerim Han, Tahran'da yapılan geleneksel Nevruz kutlamaları sırasında Şah III. İsmâil'in vekili olduğunu resmen ilân etti ve bundan kısa bir süre sonra da Horasan hariç bütün İran'da hâkimiyet sağladı. Bu arada gerek dışarıda gerekse saray içinde kendisine karşı girişilen hareketlerden zamanında haberdar olarak bunları önledi. 1765'te Şiraz'a yerleşen Kerim Han on dört yıl boyunca burada oturdu ve şehri imar etti. Bugün mevcut tarihî yapıların on altısı onun zamanında inşa edilmiştir; bunların çoğu ad olarak onun bir hânedan kurmasına rağmen vazgeçmediği "vekil" unvanını taşımaktadır: Mescid-i Vekil, Bâzâr-ı Vekil ve Hamâm-ı Vekil gibi.

Kerim Han
Zend

Kerim Han Zend, İran'da yönetimi ele geçirdikten sonra Basra körfezi çevresinde ticarî kolonileri bulunan İngilizler'le daha yakın ilişki kurdu ve 1763'te İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne ticarî imtiyazlar veren bir antlaşma imzaladı. Kerim Han'ın Osmanlılar'la olan temasları ise her iki devlet arasında başlangıçta evvelki antlaşmalara bağlı bir nitelik taşıyordu. Önceleri Osmanlı Devleti Kerim Han'a güven duyuyordu; bundan dolayı onun hükümdarlığı I. Abdülhamid tarafından resmen tanınmıştı. Abdülhamid tahta çıktığı zaman (1774) cülûsunu bildirmek üzere ünlü şair Sünbülzâde Vehbî'yi Şiraz'a elçi olarak gönderdi. Ancak Osmanlılar'a bağlı Babanoğulları arasındaki ihtilâf yüzünden ilişkiler bozuldu. 1776'da Kerim Han'ın kardeşi Sâdık Han Basra'yı ele geçirdi. Bunun üzerine aynı yıl İran'a karşı savaş ilân edildi. 1777 Nisan-Mayıs aylarında bir Osmanlı kuvveti İran'a girip Sâdık Han'ı bozguna uğrattı. Bu şekilde sınırlarında karşılaştıkları saldırılar başladı. Kerim Han, Osmanlılar'a karşı Ruslar'la 1778'de bir ittifak yaptı. Fakat bu ittifak onun ertesi yıl ölümüyle sonuçsuz kaldı. Basra ise ancak Kerim Han'ın vefatından sonra yeniden Osmanlı idaresine alınabildi.

13 Safer 1193'te (2 Mart 1779) attan düşerek öldüğünde yetmiş seksen yaşlarında olan Kerim Han'ın naaşı önce sarayında toprağa verildiyse de daha sonra başka yerlere taşındı; bu yüzden son defa nereye gömüldüğü bilinmemektedir. Halen Şiraz'daki Kal'a-i Ferheng'de ona ait olduğu söylenen boş bir mezar bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 166, s. 371; nr. 174, s. 48, 49; nr. 178, s. 3-4; BA, Nâme-i Hümayun, nr. 9, s. 89, 90; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), III, 45; Abdürrezzâk Big Dünbülî, *Tecrübetü'l-ahrâr ve tesliyetü'l-eberrâr* (nşr: Hasan Kâdî Tabâtâbâî), Tebriz 1350 hş./1971, II, 6, 11, 15, 36-42; Cevdet, *Târih*, I, 341-343; II, 54, 305; Browne, *LHP*, IV, 139-144; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 455-463; E. A. Grantovskiy, *Târîh-i İrân ez-Zamân-ı Bâstân tâ İmrûz* (trc. Keyhüsrev-i Kişâverzi), Tahran 1359, s. 295-304; J. R. Perry, *Karim Khan Zand A History of Iran: 1740-1779*, Chicago 1979; a.m.f., "The Mamluk Paşalık of Baghdad and Ottoman-Iranian Relations in The Eighteenth Century", *Studies on Ottoman Diplomatic History* (ed. Sinan Kunalı), İstanbul 1987, I, 59-70; a.m.f., "The Zand Dynasty", *CHr.*, VII, 63-103; Mehdî Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İrân der Qarn-i 12 ve 13 ve 14 Hicri*, Tahran 1371 hş., III, 168-175; Cl. Huart, "Kerim Han Zend", *IA*, VI, 588-589; A. H. Zarrinkoob, "Karim Khân Zand", *EI²* (İng.), IV, 639-640.

RIZA KURTULUŞ